ЧЕТВЪРТИ ФОРУМ
„Изследователски подходи в обучението по български език“
28 октомври 2019 г.
Българска академия на науките, зала „Проф. Марин Дринов“

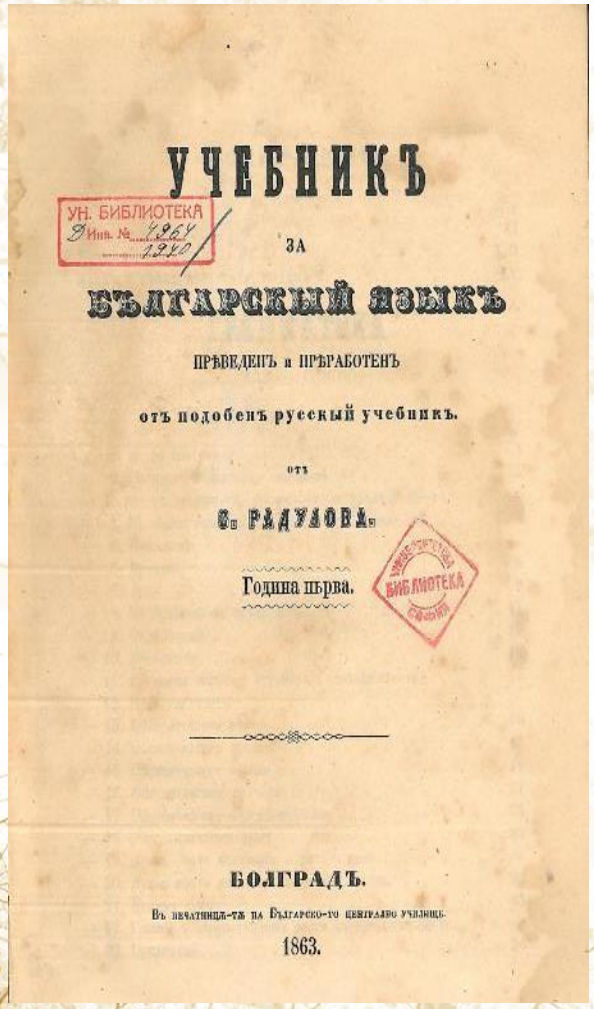
УЧЕБНИКЪ
ЗА
БЪЛГАРСКЫЙ ЯЗЫКЪ
ПРѢВЕДЕНЪ и ПРѢРАБОТЕНЪ
отъ подобенъ русскый учебникъ.
отъ
С. РАДУЛОВА.
Година първа.
БОЛГРАДЪ.
Въ печатницата на Българско-то централно училище.
1863.

НОВАТОРСТВОТО В УЧЕБНИКА ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК НА САВА РАДУЛОВ

д-р Татяна Караиванова
144. СУ „Народни будители“, гр. София

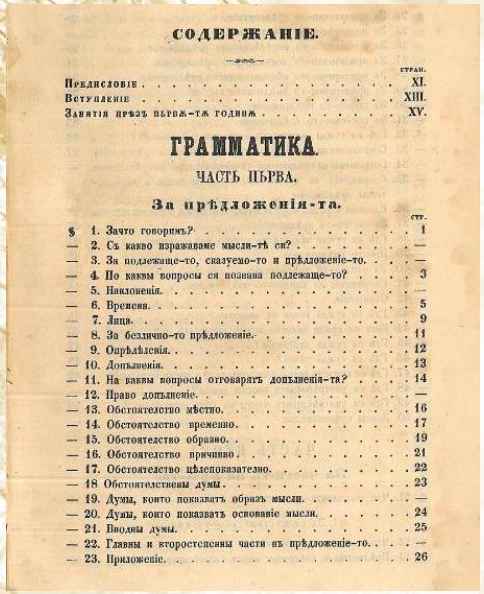

СОДЕРЖАНІЕ.

стран.

Предисловіе . . . XI.
Вступленіе . . . XIII.
Занятія прѣзъ пьрв.-тѣ годинѣ . . . XV.

ГРАММАТИКА.

ЧАСТЬ ПЪРВА.

За прѣдложенія-та.

стр.

§ 1. Зачто говоримъ? . . . 1
— 2. Съ какво изражаваме мисли-тѣ си? . . . —
— 3. За подлежаще-то, сказуемо-то и прѣдложеніе-то. . . . —
— 4. По какъвъ вопросъ се познава подлежаще-то? . . . 3
— 5. Наклоненія. . . . —
— 6. Времена. . . . 5
— 7. Лица. . . . 9
— 8. За безлично-то прѣдложеніе. . . . 11
— 9. Опрѣдѣленія. . . . 12
— 10. Допълненія. . . . 13
— 11. На какъвъ вопросъ отговарятъ допълненія-та? . . . 14
— 12. Право допълненіе. . . . —
— 13. Обстоятелство мѣстно. . . . 16
— 14. Обстоятелство временно. . . . 17
— 15. Обстоятелство образно. . . . 19
— 16. Обстоятелство причинно . . . 21
— 17. Обстоятелство цѣлепоказателно. . . . 22
— 18 Обстоятелственъ думы . . . 23
— 19. Думы, които показватъ образъ мисли. . . . —
— 20. Думы, които показватъ основаніе мисли. . . . 24
— 21. Вводныя думы. . . . 25
— 22. Главны и второстепенны части въ прѣдложеніе-то. . . . —
— 23. Приложеніе. . . . 26

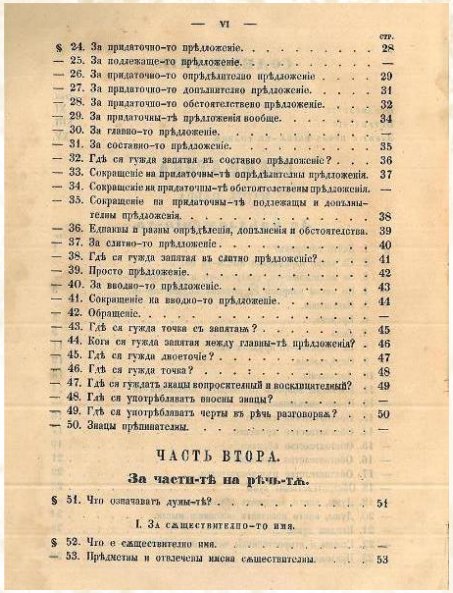

стр.

§ 24. За придаточно-то прѣдложеніе. . . . 28
— 25. За подлежащо-то прѣдложеніе. . . . —
— 26. За придаточно-то опрѣдѣлитено прѣдложеніе . . . 29
— 27. За придаточно-то допълнитено прѣдложеніе. . . . 31
— 28. За придаточно-то обстоятелствено прѣдложеніе. . . . 32
— 29. За придаточны-тѣ прѣдложенія вообще. . . . 34
— 30. За главно-то прѣдложеніе. . . . —
— 31. За составно-то прѣдложеніе. . . . 35
— 32. Гдѣ ся гужда запятая въ составно прѣдложеніе? . . . 36
— 33. Сокращеніе на придаточны-тѣ опрѣдѣлителны прѣдложенія. 37
— 34. Сокращеніе на придаточны-тѣ обстоятелственъ прѣдложенія. —
— 35. Сокращеніе на придаточны-тѣ подлежащи и допълнителни прѣдложенія. . . . 38
— 36. Единаквы и разны опрѣдѣленія, допълненія и обстоятелства. 39
— 37. За слитно-то прѣдложеніе. . . . 40
— 38. Гдѣ ся гужда запятая въ слитно прѣдложеніе? . . . 41
— 39. Просто прѣдложеніе. . . . 42
— 40. За вводно-то прѣдложеніе. . . . 43
— 41. Сокращеніе на вводно-то прѣдложеніе. . . . 44
— 42. Обращеніе. . . . —
— 43. Гдѣ ся гужда точка съ запатаѭ? . . . 45
— 44. Коги ся гужда запятая между главны-тѣ прѣдложенія? . 46
— 45. Гдѣ ся гужда двоеточіе? . . . 47
— 46. Гдѣ ся гужда точка? . . . 48
— 47. Гдѣ ся гуждатъ знацы вопросителнѣй и восклицателнѣй? 49
— 48. Гдѣ ся употрѣбляватъ вносны знацы? . . . —
— 49. Гдѣ ся употрѣбляватъ черты въ рѣчь разговорна? . . . 50
— 50. Знацы прѣпинателны. . . . —

ЧАСТЬ ВТОРА.

За части-тѣ на рѣчь-тѣ.

§ 51. Что означаватъ думы-тѣ? . . . 51

I. За сѫществително-то имя.

§ 52. Что е сѫществително имя. . . . —
— 53. Прѣдметны и отвлечены имена сѫществителни. . . . 53

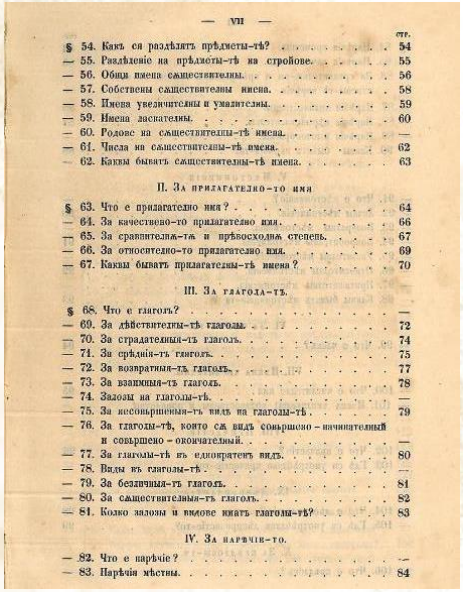

стр.

§ 54. Какъ ся раздѣлятъ прѣдметы-тѣ? . . . 54
— 55. Раздѣленіе на прѣдметы-тѣ на стройове. . . . 55
— 56. Общи имена сѫществителни. . . . 56
— 57. Собственъ сѫществителни имена. . . . 58
— 58. Имена увеличителни и умалителны. . . . 59
— 59. Имена заспателны. . . . 60
— 60. Родовѣ на сѫществителны-тѣ имена. . . . —
— 61. Числа на сѫществителны-тѣ имена. . . . 62
— 62. Какъвъ бываятъ сѫществителны-тѣ имена. . . . 63

II. За прилагателно-то имя

§ 63. Что е прилагателно имя? . . . 64
— 64. За качествено-то прилагателно имя. . . . 66
— 65. За сравнителнѧ-та и прѣвосходнѧ степень. . . . 67
— 66. За относително-то прилагателно имя. . . . 69
— 67. Какъвъ бываятъ прилагателны-тѣ имена? . . . 70

III. За глагола-тѣ.

§ 68. Что е глаголъ? . . . —
— 69. За дѣйствителны-тѣ глаголы. . . . 72
— 70. За страдателния-тъ глаголъ. . . . 74
— 71. За срѣдния-тъ глаголъ. . . . 75
— 72. За возвратния-тъ глаголъ. . . . 77
— 73. За взаимныя-тъ глаголъ. . . . 78
— 74. Залозы на глаголы-тѣ. . . . —
— 75. За несовершенъ-тъ видъ на глаголы-тѣ. . . . 79
— 76. За глаголы-тѣ, които сѫ видъ совершено - начинателнѣй и совершено - окончателнѣй. . . . —
— 77. За глаголы-тѣ въ единократенъ видъ. . . . 80
— 78. Виды въ глаголы-тѣ. . . . —
— 79. За безличны-тѣ глаголъ. . . . 81
— 80. За сѫществителнѣй-тъ глаголъ. . . . 82
— 81. Колко залозы и видове имать глаголы-тѣ? . . . 83

IV. За нарѣчія-то.

— 82. Что е нарѣчіе? . . . —
— 83. Нарѣчія мѣстны. . . . 84

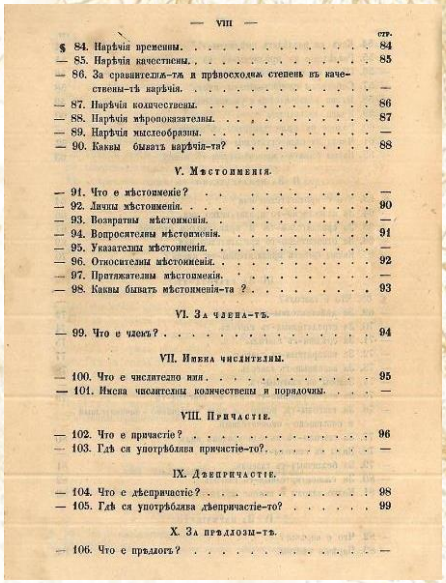

стр.

§ 84. Нарѣчія временны. . . . 84
— 85. Нарѣчія качествены. . . . 85
— 86. За сравнителнѧ-та и прѣвосходнѧ степень въ качественны-тѣ нарѣчія. . . . —
— 87. Нарѣчія количествены. . . . 86
— 88. Нарѣчія мѣропоказателны. . . . 87
— 89. Нарѣчія мислеобразны. . . . —
— 90. Какъвъ бываятъ нарѣчія-та? . . . 88

V. Мѣстоименія.

— 91. Что е мѣстоименіе? . . . —
— 92. Личны мѣстоименія. . . . 90
— 93. Возвратны мѣстоименія. . . . —
— 94. Вопросителны мѣстоименія. . . . 91
— 95. Указателны мѣстоименія. . . . —
— 96. Относителны мѣстоименія. . . . 92
— 97. Притяжателны мѣстоименія. . . . —
— 98. Какъвъ бываятъ мѣстоименія-та? . . . 93

VI. За члена-тѣ.

— 99. Что е членъ? . . . 94

VII. Имена числителны.

— 100. Что е числително имя. . . . 95
— 101. Имена числителны количествены и редоредны. . . . —

VIII. Причастіе.

— 102. Что е причастіе? . . . 96
— 103. Гдѣ ся употрѣблява причастіе-то? . . . —

IX. Дѣепричастіе.

— 104. Что е дѣепричастіе? . . . 98
— 105. Гдѣ ся употрѣблява дѣепричастіе-то? . . . 99

X. За прѣдлозы-тѣ.

— 106. Что е прѣдлогъ? . . . —

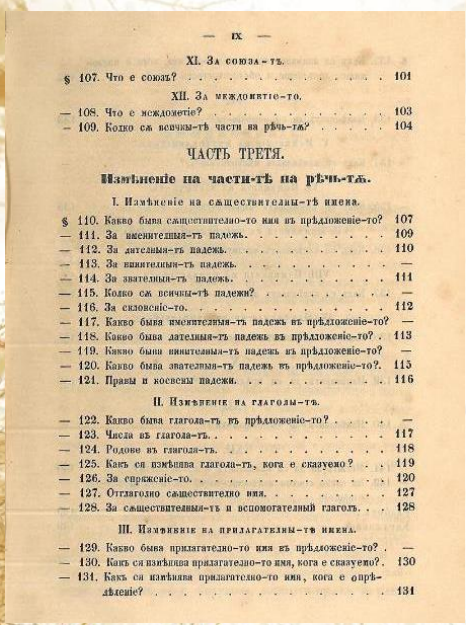

XI. За союза-тѣ.

§ 107. Что е союзъ? . . . 101

XII. За междометіе-то.

— 108. Что е междометіе? . . . 103
— 109. Колко сѫ всичны-тѣ части на рѣчь-тѣ? . . . 104

ЧАСТЬ ТРЕТЯ.

Измѣненіе на части-тѣ на рѣчь-тѣ.

I. Измѣненіе на сѫществителны-тѣ имена.

§ 110. Какво бива сѫществително-то имя въ прѣдложеніе-то? 107
— 111. За именителния-тъ падежъ. . . . 109
— 112. За дателния-тъ падежъ. . . . 110
— 113. За винителния-тъ падежъ. . . . —
— 114. За звателния-тъ падежъ. . . . 111
— 115. Колко сѫ всичны-тѣ падежи? . . . —
— 116. За склоненіе-то. . . . 112
— 117. Какво бива именителния-тъ падежъ въ прѣдложеніе-то? —
— 118. Какво бива дателния-тъ падежъ въ прѣдложеніе-то? . 113
— 119. Какво бива винителния-тъ падежъ въ прѣдложеніе-то? —
— 120. Какво бива звателния-тъ падежъ въ прѣдложеніе-то?. 115
— 121. Правы и косвены падежи. . . . 116

II. Измѣненіе на глаголы-тѣ.

— 122. Какво бива глагола-тъ въ прѣдложеніе-то? . . . —
— 123. Числа въ глагола-тъ. . . . 117
— 124. Родове въ глагола-тъ. . . . 118
— 125. Какъ ся измѣнява глагола-тъ, кога е сказуемо? . . . 119
— 126. За спряженіе-то. . . . 120
— 127. Отглаголно сѫществително имя. . . . 127
— 128. За сѫществителния-тъ и вспомогателнѣй глаголъ. . . 128

III. Измѣненіе на прилагателны-тѣ имена.

— 129. Какво бива прилагателно-то имя въ прѣдложеніе-то? . —
— 130. Какъ ся измѣнява прилагателно-то имя, кога е сказуемо?. 130
— 131. Какъ ся измѣнява прилагателно-то имя, кога е опрѣдѣленіе? . . . 131

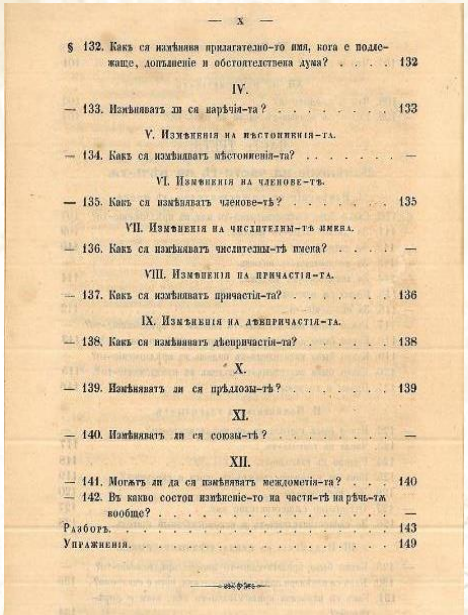

§ 132. Какъ ся измѣняватъ прилагателно-то имя, кога е подлежаще, допълненіе и обстоятелствена дума? . . . 132

IV.

— 133. Измѣняватъ ли ся нарѣчія-та? . . . 133

V. Измѣненія на мѣстоименія-та.

— 134. Какъ ся измѣняватъ мѣстоименія-та? . . . —

VI. Измѣненія на членове-тѣ.

— 135. Какъ ся измѣняватъ членове-тѣ? . . . 135

VII. Измѣненія на числителны-тѣ имена.

— 136. Какъ ся измѣняватъ числителны-тѣ имена? . . . —

VIII. Измѣненія на причастія-та.

— 137. Какъ ся измѣняватъ причастія-та? . . . 136

IX. Измѣненія на дѣепричастія-та.

— 138. Какъ ся измѣняватъ дѣепричастія-та? . . . 138

X.

— 139. Измѣняватъ ли ся прѣдлозы-тѣ? . . . 139

XI.

— 140. Измѣняватъ ли ся союзы-тѣ? . . . —

XII.

— 141. Могатъ ли да ся измѣняватъ междометія-та? . . . 140
— 142. Въ какво состоѧ измѣненіе-то на части-тѣ на рѣчь-тѣ вообще? . . . —
Разборъ. . . . 143
Упражненія. . . . 149

Изложението в „Учебник за българскый язык…“ е разделено на три части:

I. „За предложението“

II. „За частите на речта“

III. „Изменение на частите на речта“

Радулов разпределя учебния материал по следния начин:

- Първата година ученикът прави логически разбор, т.е. разлага речта на отделни изречения и добива представа за построението на изречението, за частите на речта и за тяхното изменение.
- Втората година се изучава звуковият състав на българския език и основаният на него правопис.
- Третата година започва с по-системно изучаване на езика: изучават се изграждането на изречението и съставящите го части и елементи в частите на речта.
- В четвъртата година се изучават отношенията между отделните изречения и така се достига до по-пълно разбиране на състава на речта.

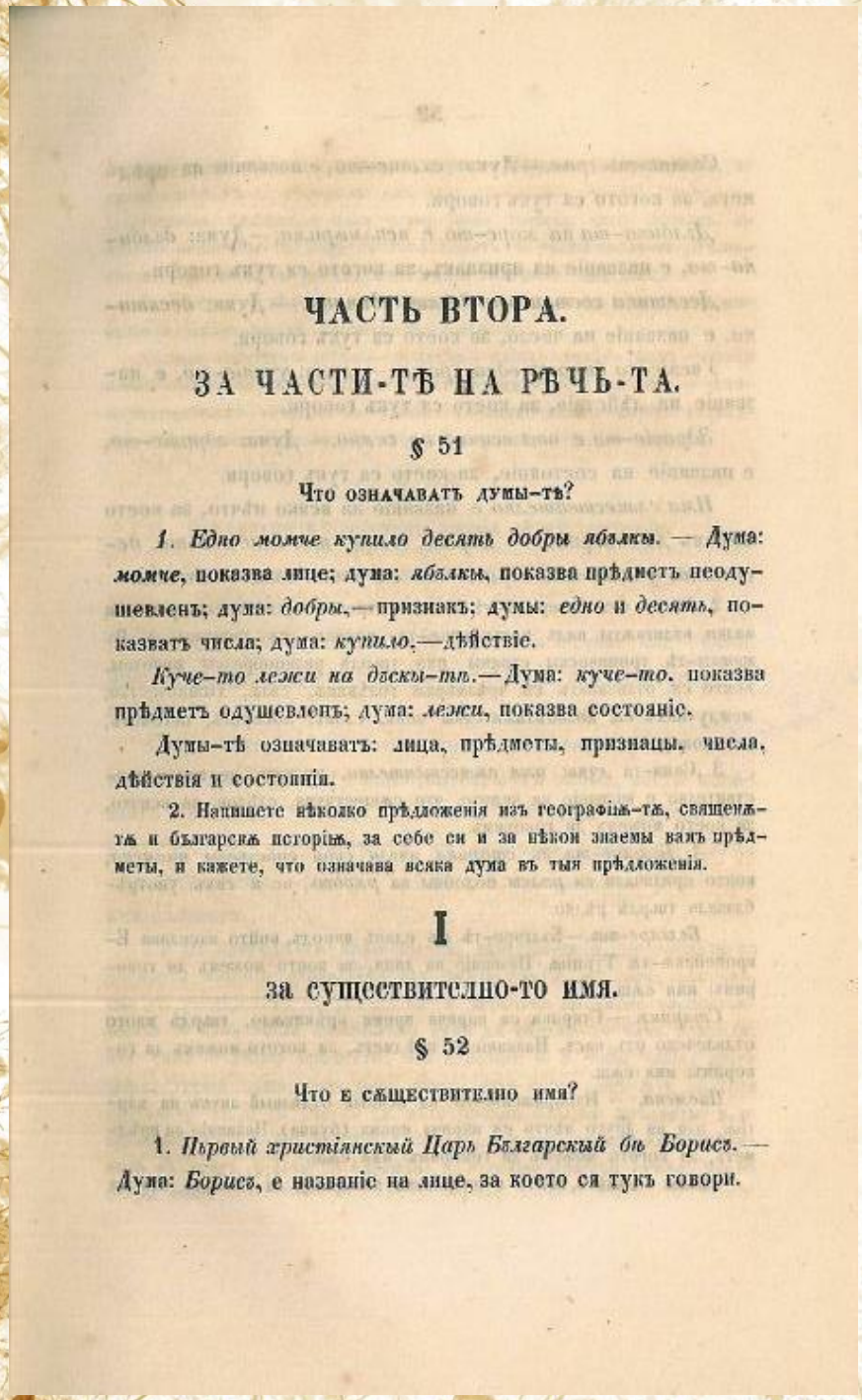

ЧАСТЬ ВТОРА.

ЗА ЧАСТИ-ТѢ НА РѢЧЬ-ТА.

§ 51

Что означаватъ думы-тѣ?

1. *Едно момче купило десять добры ябалкы.* — Дума: *момче*, показва лице; дума: *ябалкы*, показва прѣдметъ неодушевленъ; дума: *добры*,—признакъ; думы: *едно* и *десять*, показватъ числа; дума: *купило*,—дѣйствіе.

Куче-то лежи на дъскы-тѣ.—Дума: *куче-то*, показва прѣдметъ одушевленъ; дума: *лежи*, показва состояніе.

Думы-тѣ означаватъ: лица, прѣдметы, признацы, числа, дѣйствія и состоянія.

2. Напишете нѣколко прѣдложенія изъ географіѭ-тѫ, священѭ-тѫ и българскѫ исторіѭ, за себе си и за нѣкои знаемы вѫзъ прѣдметы, и кажете, что означава всяка дума въ тыя прѣдложенія.

I

за существително-то имя.

§ 52

Что е сѫществително имя?

1. *Пьрвый христіянскый Царь Българскый бѣ Борисъ.* — Дума: *Борисъ*, е названіе на лице, за което ся тукъ говори.

Във втората част на „Учебник по българскый язык...“, от 51 до 106 страница, Сава Радулов изброява 12 части на речта. Освен обичайните за тогавашното време тук се откриват „имена числителни“ (с. 95), „причастие“ (с. 96 – 97) и „деепричастие“ (с. 98 – 99). В края на втората част е дадено обобщение на раздела за дванадесетте части на речта.

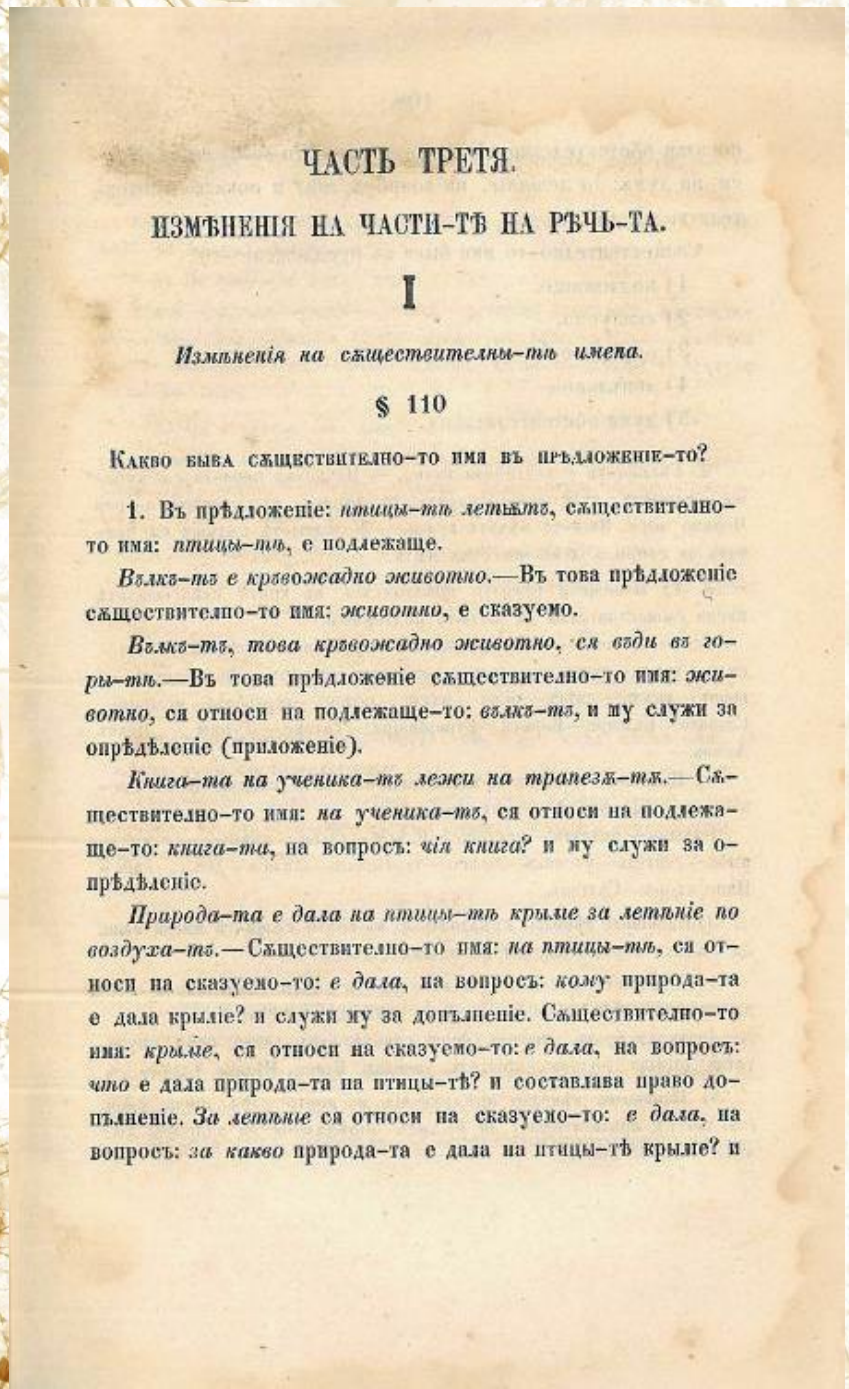

ЧАСТЬ ТРЕТЯ.

ИЗМѢНЕНІЯ НА ЧАСТИ-ТѢ НА РѢЧЬ-ТА.

I

Измѣненія на сѫществителны-тѣ имена.

§ 110

Какво быва сѫществително-то имя въ прѣдложеніе-то?

1. Въ прѣдложеніе: *птицы-тѣ летѣтъ*, сѫществително-то имя: *птицы-тѣ*, е подлежаще.

Вълкъ-тъ е кръвожадно животно.—Въ това прѣдложеніе сѫществително-то имя: *животно*, е сказуемо.

Вълкъ-тъ, това кръвожадно животно, ся вѣди въ горы-тѣ.—Въ това прѣдложеніе сѫществително-то имя: *животно*, ся относи на подлежаще-то: *вълкъ-тъ*, и му служи за опрѣдѣленіе (приложеніе).

Книга-та на ученика-тъ лежи на трапезѫ-тѫ.—Сѫществително-то имя: *на ученика-тъ*, ся относи на подлежаще-то: *книга-та*, на вопросъ: *чія книга?* и му служи за опрѣдѣленіе.

Природа-та е дала на птицы-тѣ крыле за летѣніе по воздуха-тъ.—Сѫществително-то имя: *на птицы-тѣ*, ся относи на сказуемо-то: *е дала*, на вопросъ: *кому* природа-та е дала крыліе? и служи му за допълненіе. Сѫществително-то имя: *крыле*, ся относи на сказуемо-то: *е дала*, на вопросъ: *что* е дала природа-та на птицы-тѣ? и составлява право допълненіе. *За летѣніе* ся относи на сказуемо-то: *е дала*, на вопросъ: *за какво* природа-та е дала на птицы-тѣ крыле? и

Част трета на „Учебник за българскый язык...“ е за „изменения на частите на речта“.

Чрез тази тема Сава Радулов разяснява „измененията на съществителните имена“, значението на падежите и „склонението“.

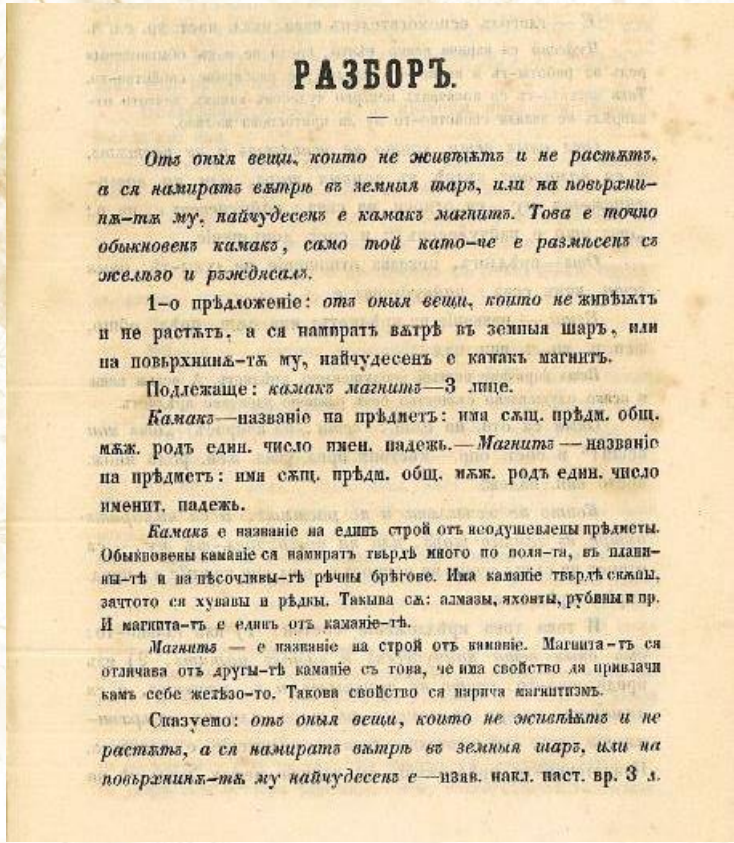

РАЗБОРЪ.

Отъ оныя вещи, които не живѣятъ и не растѣтъ, а ся намиратъ вѣтрѣ въ земныя шаръ, или на повѣрхнинѣ-тѣ му, найчудесенъ е камакъ магнитъ. Това е точно обыкновенъ камакъ, само той като-че е размѣсенъ съ желѣзо и раждясалъ.

1-о прѣдложеніе: *отъ оныя вещи, които не* живѣятъ и не растѣтъ, а ся намиратъ вѣтрѣ въ земныя шаръ, или на повѣрхнинѣ-тѣ му, найчудесенъ е камакъ магнитъ.

Подлежаще: *камакъ магнитъ*—3 лице.

Камакъ—названіе на прѣдметъ: имя сѫщ. прѣдм. общ. мѫж. родъ един. число имен. падежъ.—*Магнитъ*—названіе на прѣдметъ: имя сѫщ. прѣдм. общ. мѫж. родъ един. число именит. падежъ.

Камакъ е названіе на единъ строй отъ неодушевлены прѣдметы. Обыкновены каманіе ся намиратъ твѣрдѣ много по поля-та, въ планины-тѣ и на пѣсочливы-тѣ рѣчны брѣгове. Има каманіе твѣрдѣ сѫжны, зачтото ся хувавы и рѣдкы. Такыва сѫ: алмазы, яхонты, рубины и пр. И магнита-тъ е единъ отъ каманіе-тѣ.

Магнитъ — е названіе на строй отъ каманіе. Магнита-тъ ся отличава отъ другы-тѣ каманіе съ това, че има свойство да привлачи камъ себе желѣзо-то. Такова свойство ся нарича магнитизмъ.

Сказуемо: *отъ оныя вещи, които не живѣятъ и не растѣтъ, а ся намиратъ вѣтрѣ въ земныя шаръ, или на повѣрхнинѣ-тѣ му найчудесенъ е*—изав. накл. наст. вр. 3 л.

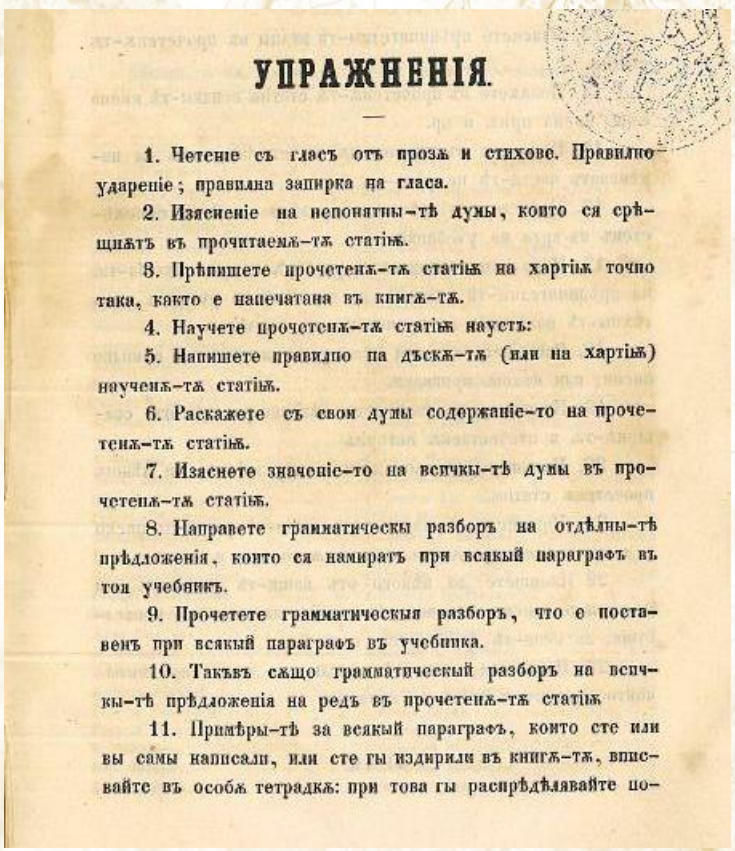

УПРАЖНЕНІЯ.

1. Четеніе съ гласъ отъ прозѫ и стихове. Правилно удареніе; правилна запирка на гласа.
2. Изясненіе на непонятны-тѣ думы, които ся срѣщнѫтъ въ прочитаемѫ-тѫ статіѭ.
3. Прѣпишете прочетенѫ-тѫ статіѭ на хартіѭ точно така, както е напечатана въ книгѫ-тѫ.
4. Научете прочетенѫ-тѫ статіѭ наустъ:
5. Напишете правилно на дъскѫ-тѫ (или на хартіѭ) наученѫ-тѫ статіѭ.
6. Раскажете съ свои думы содержаніе-то на прочетенѫ-тѫ статіѭ.
7. Изаснете значеніе-то на всичкы-тѣ думы въ прочетенѫ-тѫ статіѭ.
8. Направете граматическы разборъ на отдѣлны-тѣ прѣдложенія, които ся намиратъ при всякый параграфъ въ тоя учебникъ.
9. Прочетете граматическыя разборъ, что е поставенъ при всякый параграфъ въ учебника.
10. Такъвъ сѫщо граматическый разборъ на всичкы-тѣ прѣдложенія на редъ въ прочетенѫ-тѫ статіѭ
11. Примѣры-тѣ за всякый параграфъ, които сте или вы самы написали, или сте гы издирили въ книгѫ-тѫ, вписвайте въ особѫ тетрадкѫ: при това гы распрѣдѣлявайте по-

„Учебник за българскый език...“ завършва с два раздела, които са характерни за учебно помагало: „разбор“ на изречението, определяне на частите на речта и „упражнения“.

УЧЕБНИК ЗА БЪЛГАРСКЫЙ ЯЗЫК... ОТ САВА РАДУЛОВ, БОЛГРАД, 1863		
АВТОР	**СЪДЪРЖАНИЕ**	**СТРАНИЦИ**
Сава Радулов кратки изречения от историята за:	Хан Терелиг	25
	Хан Крум и войните му с Византия	35, 37, 48
	Св. св. Кирил и Методий, техните ученици и славянската	12, 18, 42, 48, 52, 117, 119
	Княз Борис - Покръстител	27, 51, 57, 136
	Цар Симеон Велики	2, 27, 48-49, 62
	Цар Петър I	102
	Борбата на българите и падане под византийско иго	16, 27, 33, 36, 43, 100, 134
	Асеневци и българските царе	15, 42, 116-117
	Победа на турците над християнската войска при Никопол	117
	Църковната борба на българите против гръцкото духовенство	117
	Истории от живота на бесарабските българи	14, 26, 43, 111, 137
Иван Крилов	"Осел и славей", басня	49-50
Поговорка	Ако не се трудиш, докле младееш, без риза ще остареш.	82
Народни песни	Похва ли се богат Иво…	10
	Крал, кралица руйно вино пият…	111
	Дружина Колю думаха…	113
	Стани, сине, стани, паша ни те вика…	116

БЛАГОДАРЯ ЗА ВНИМАНИЕТО!